

ARAŞTIRMA SERİSİ No.180

Ahlak Gelişimi

AHLAK GELİŞİMİ

Ahlak'ın yabancı dillerdeki karşılığı olan "moral" sözcüğü, Latinceki "moralis" sözcüğünden gelmektedir. Bu da bizde öteden beri kullanılmakta olan "adet" veya "edep" tir. Adet; görenek, alışkanlık, edep; de iyi eğitim, uslu, nazik, saygılı, zarif gibi anlamlara gelir.

Her insanda "doğru yada yanlış", "iyi yada kötü" "yapılması hoş karşılanabilen yada hiçbir şekilde kabul edilmeyen" davranışların neler olduğuna ilişkin yargılar bulunmaktadır. Bu yargılar; bireyin kendi davranışlarını ve eylemlerini belirleyen, neleri yapıp neleri yapmaması gerektiği konusundaki, bireye özgü inançlar ve değerler sisteminden kaynaklanmaktadır.

İçinde yaşanılan toplumun bireyden uymasını beklediği bazı kurallar vardır. Bu kurallar, bireyin başkaları ile olan ilişkilerinin biçim ve düzeyini belirler. Birey bu kuralları içselleştirerek toplumla uyumlu ve barışık bir yaşam sürer. İşte ahlak gelişimi bireyin yaşamında değer verdiği kuralları geliştirmesi, içselleştirmesi süreci olmaktadır. Ahlak gelişimi, birey açısından toplumun tüm değerlerine körü körüne uymanın ötesinde topluma etkin bir uyum sağlamak için bir değerler sistemi oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır.

Ahlak konusunu inceleyen A. Robertson, bu konuda şu görüşleri ileri sürmüştür: Ahlak, birlikte yaşayan toplum halindeki insanların varlığına bağlıdır. İnsanoğlu insan olalı, şu yada bu biçimde toplum içinde yaşamış ve içinde bulunduğu toplumun istediği hareketleri yineleye yineleye ahlaklı olmayı öğrenmiştir. Uygarlığın kararsız ve karışık olması, ahlakla ilgili düşüncelerde belirsizliğe ve çatışmaya yol açmaktadır. Örneğin doğruluk bir erdemdir. Yani bireylerin birbirlerine karşı iyi niyetli olmaları, doğru söylemeleri, toplumsal bütünü yararınadır. Fakat, öldüreceği adamı arayan bir hayduda gerçeği söylemenin bir erdem olduğunu kimse öne süremez. Yada adam öldürmek bir cinayettir; ama beni öldürmeye gelen birisini öldürmeme izin verilmemektedir. Yani ahlak değerleri nesnel değil görelidir. Bunlar bizim nesnel dediğimiz değerlerden ayrıdır.

Bireyde var olan değerler sistemi, gelişimsel bir içinde ortaya çıkmaktadır. Ahlak gelişimi de denilebilecek bu süreç, bir çok psikologun ilgi alanı içine girmiştir.

PSIKANALİTİK TEORİ

Bu teoriye göre vicdan ve ahlak değerlerinin gelişimi ödipal çalışmanın çözülmesiyle gerçekleşir. Freud ahlak gelişimini, id ego ve süper ego diye ayırttığı kişilik kısımlarının ilişkilerindeki denge kavramına bağlamaktadır. İd kişiliğin enerji deposu olarak çevreyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan

gerçekçi ve akılcı kısamdır. En basit tabiriyle id isteklerinin karşılanması için egoya sürekli baskı yapar ve ego bilinçli olduğundan sadece toplum tarafından kabul gören isteklerinin bilinç yüzeyine çıkmasına izin verir. Süper-ego kişinin çocukluk devresinde büyükleri ile olan etkileşimi sonucu gelişir. Süper-ego vicdan ve olması gereken ideal egoyu temsil eder. Freud bu kuram ışığında kişilik ve ahlak gelişiminin ana hatlarının ilk beş yılında tamamladığını ve altı yaşından sonra kurumsal olarak başka önemli gelişme olmadığını öne sürmüştür.

Psikanalitik teoriye göre çocuktaki ahlak gelişimi ebeveynin disiplin önemli ölçüde temel olan bir süreçtir. Çocuk yasakları ihlal ettiğinde suçluluk duygusunda gelişmeye başlar. Çocuk ebeveyninin disiplini altındayken bir yandan da özdeşim kurma durumdadır Bu suçluluk duygusunu üzerinden atabilmek için özdeşleşme esnasında içselleştirdiği ahlaki ve sosyal değerler doğrultusunda davranmaya çalışarak bu suçluluk duygusundan kaçınma yolunu bulur. Bu şekilde davrandığında da iffihar etmeye başlar. Suçtan uzaklaşmaya oluşan hoşnutluk ve gurur duygusu çocuğu pekiştirerek benzer durumlarda da kurallara uygun davranmasını sağlar.

Erken çocukluk döneminde çocukların davranışları ana-babalarının kendilerini yönlendirmesiyle gerçekleşir, işte bu noktada cezalandırma korkusu belirleyici değildir. Çocuğun davranışlarındaki kontrol mekanizmasının temelini oluşturur. Zaman içinde erişkinlerin değerleri ve standartları çocuğun içselleşmesi sonucu çocuğun değer ve standarttan haline dönüşür.

Ebeveynin disiplin şekli ile ahlak gelişimi arasında Basıl bir ilişki olabileceği konusuna ışık tutan bir araştırmacı fiziksel cezalandırma, sevgi yoksunluğu ve açıklamada bulunma disiplin değişkenleri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Orta ikinci sınıf öğrencileri arasında bir araştırma yapılmış ve çocuğun hatalı davranışlarını açıklayıcı yaklaşımın ahlak gelişimini en çok destekleyici yöntem olduğu düşünülmüştür. Söz konusu araştırmada orta sosyo-ekonomik seviyedeki çocukların sonuçları şu kilde özetlenebilir.

- a) Annenin fiziki cezalar vermesi zayıf ahlak gelişimi ile ilişkili bulunmuştur.
- b) Çocuğun hatalı davranışlarına karşı annenin açıklayarak eğitmesi çocuğun ahlaki gelişimini desteklediği şekilde değerlendirilmiştir.
- c) Ceza yöntemi olarak annenin sevgisini esirgemesi daha nadir de olsa, ahlak gelişimi ile ters yönde ilişki göstermiştir.
- d) Üç farklı disiplin yöntemi birlikte değerlendirildiğinde disiplin yöntemlerinin, ahlak gelişimi ile genellikle tutarlılık gösterdiği tespit edilmiştir.
- e) Ebeveynin şefkatle çocuğa yaklaşması ahlak gelişimi ile olumlu ilişki gösterirken, anne tutumunun babadan daha belirleyici olduğu da değerlendirilmiştir.

Hoffman ve Saltsten'in daha sonra yaptıkları araştırmada bu verileri destekler niteliktedir. Bu araştırma verileri değerlendirilince Annenin güç kullanma, fiziksel cezada buluma gibi ceza yöntemleri ahlak gelişimini kısırlaştırmakta fakat annenin konuşarak anlatarak nedenlerini açıklayarak şefkatle disipline etmesi çocuğu ahlak gelişimini geliştirir.

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

Sosyal öğrenme kuramı, ahlak gelişimi mekanizmasını diğer davranış kazanma mekanizmalarına benzer olduğu kabul etmektedir. Öğrenme, model öğrenme, model alma ve taklit söz konusu öğrenme mekanizmasının temel kavramlarıdır. Doğru yanlış değerlerinin ve standartlarının içselleştirilmesi psikoanalitik teorideki özdeşleşme sürecine benzer taklit süreci ile gerçekleştiği kabul edilir. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu gösteren kaynak elimizdedir. Çocuğun iyi bir modelle karşılaşması iyi bir ahlak yapısının oluşumuna bağlıdır.

Psikoanalitik teori, ahlak gelişimi esnasında id, ego ve süper ego kavramları ile açıklanır. Sosyal öğrenme kuramında ise gözleme dayanan veriler özdeşleşmeden sorumludur. Sosyal öğrenme kuramına göre vicdan ve ahlak gelişimi ebeveyn ve diğer modeller önemlidir. Bu kurama göre çocuklar için küçük yaşta en çarpıcı örnekler ana babalardır. Aynı zamanda erken yaşlarda kazanılmış davranışların kalıcı olma özelliği daha fazladır.

BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI

Ahlak gelişim ve vicdan anlayışının gelişmesinin bireyin düşünce süreçlerini tanımlayarak açıklar. Bu yaklaşım, sosyal öğrenme kuramının ahlak anlayışı değerlendirmesinden farklıdır. Sosyal öğrenme kuramı ahlak anlayışını davranış düzeyinde irdelerken Bilişsel gelişim kuramı ahlak anlayışını kişinin zihinsel süreçleri ve muhakeme anlayışı ile açıklama durumundadır. Ahlak anlayışı bireysel gelişim aşamaları çerçevesinde gelişme gösterdiği kabul edilmektedir. Bilişsel Gelişim kuramının kabul ettiği kuramlar şunlardır :

- Yaş gelişimi dönemlerine eşdeğer değildir.
- Gelişim dönemleri hep aynı asamadan geçerek gelişim gösterir.
- Her aşamada kendi içinde bir bütündür.
- Her aşamadaki gelişim süreci bir üst aşamadaki düşünce süreciyle bütünleşir.

Söz konusu kuramın önde gelen araştırmacıları Piaget Kohlberg'dir.

DEWEY'İN AHLAK GELİŞİMİ GÖRÜŞÜ

Dewey'e göre ahlak gelişimi bireyin eğitimiyle yakından ilgilidir. Eğitim bireyde psikolojik fonksiyonlarının (zihinsel, duygusal, psikososyal) tam bir şekilde olgunlaşmasına olanak veren ortamların, şartların sağlanmasıdır. Eğitim söz edilen psikolojik boyutların gelişmesine yardımcı olurken bireyde değerler sisteminin gelişmesine de yardımcı olur. Bu bağlamda Dewey üç farklı ahlaki gelişim evresi sunmuştur.

1-Gelenek Öncesi Düzey: Biyolojik ve sosyal dürtülerle güdülen ahlaki davranışları içeren evre

2-Gelenek Sonrası Düzey: Bireyin içinde bulunduğu grubun değerlerini benimseyen evre

3-Özerk Düzey: Bireyin davranışlarının kendi akıl yürütme ve karar vermesi ile oluşturduğu, bireyin içinde bulunduğu grubun standartlarının irdeleyerek benimsediği evre. Dewey'in görüşleri kuramsal çerçevede kaldığından taraftar toplayamamıştır.

PIAGET VE AHLAK ANLAYIŞI

Piaget'e göre ahlak gelişimi-bilişsel gelişime paralellik gösterir. Birbirinden farklı nitelikler taşır ve belirli bir sıra izleyen dönemler içinde ortaya çıkar. Bireyin bilişsel gelişiminin en son basamağına kadar ulaşması beklenmez. Bilişsel gelişimde olgunlaşma ve öğrenme. . yaşları belirleyici olmaktadır. Aynı durum ahlaki gelişim içinde geçerlidir.

Çocukları her yönüyle inceleyen Piaget, çocuklardaki doğru yanlış ilişkilerinin yaşlara bağlı olarak değiştiğini göstermiştir. Aynı şekilde kuralların yorumlanmış biçimleri de yaşlara bağlı olarak değişiklikler gösterir. Çocuk 7 yaşına kadar dışarıdan gördüğü oyunları oynar ve taklit eder. 7-10 yaşları arasında ise kuralların arkına varır ve ne anlama geldiğini anlamaya başlar. Bu yaş grubundaki çocuklar, oyun kurallarına kural olduğu için sorgulamadan uygun davranmaktadırlar, 10 yaşındaki çocuksa kuralların durumlarına dayalı olarak konulduğunu durumlar değişince kurallarında değişebileceğini düşünür.

Örneğin çocuklar 10-11 yaşlarına kadar saklambaç oynarken başkalarından gördükten kuralları taklit ederler, 10 yaşından sonrada çocuklar oyundan önce birleşir ve oyun kurallarını belirleme davranışını gösterirler (ebe seçimi, saklanacak yerler vs.).

Piaget'e göre 10 yaşına karlar oyunun dışında, yaşamın içindeki kurallara da uyarlar. Ancak kural koyanlar önada yoksa bu kurallar çığnenebilir. Örneğin çocuğun annesi yokken misafirler için ayrılan çekerleri bitirmesi 10-11 yaşından sonra çocuklar kuralların neden konulduğunu anlamaya başlarlar. Fakat bu yaşlarda zaman zaman başkalarının koyduğu kurallara uymama davranışı gözlenmektedir.

10 yaşına kadar çocuklardaki "kural koyan kişi yoksa uymasam da olur" anlayışından çok kendi düzenlemelerini yapma ve o kurallara uyma davranışı görülür. Davranışın iyi-kötü yada doğru-yanlış

olduğunu çocuklar 10 yaş civarında kavrayabilirler. Daha önceleri ise davranışın iyi-kötü olduğuna karar verirken kurallara uygun olması yarattığı sonuçlar doğru ya da yanlış olduğunu anlamada yeterli olacaktır. Piaget, çocukların ahlaki yargı ve davranışlarını 2 yönden incelemiştir.

1- Çocuğun sosyal kurallara gösterdiği saygı anlayış.

2- Adalet anlayışı

Çocuğun sosyal kurallara saygı anlayışında oyun kurallarına uyumları incelenmiş, çocuklara bilgiler verilmiş ve oyunun nasıl oynandığı sorulmuştur. Daha sonra da başka kurallar konulup konulamayacağı sorulmuştur. Bu soru çocuğun kurallarla ilgili düşüncelerini anlamak için yöneltilmiştir. Bu inceleme sonunda Piaget çocuklarda kuralları anlama ve uyum teorisinin geliştirilmesinde imkan sağlanmıştır.

Adalet anlayışının nasıl geliştiğini incelemek için çocuklara yanlış davranışlar içeren hikayeler anlatılmıştır. Bu ve benzeri hikayeler çocuğun "iyi-kötü" "büyük veya küçük" kavramları boyutunda bir seçim yaparak karar vermelerine imkan sağlayarak değerlendirmeye yönlendirmiştir.

Bu hikayeler sonundaki değerlendirmeler doğrultusunda adalet anlayışı ;

a) Keyfi ceza

b) karşılıklı ceza şeklinde 2 grup halinde incelemiştir.

Keyfi ceza: Çocukların yargılan doğrultusunda yaramazlık ve işlenen suçla orantısız olan cezadır. Ceza suçla orantılı olarak değerlendirilmesidir. Ceza sadece ceza vermek için verilmez. Ceza sonunda oluşan hasar ve kötülükle mantık ilişkisi bulunan ve ceza sayesinde davranışın sonuçlarını açıklayan bir ilişki bulunur.

Piaget, yaptığı incelemeler sonucunda ahlaki muhakeme sonucuyla ilgili bir teori geliştirilmiştir. Biri ahlaki gerçeklik aşamasıdır. Çocuk kurallara uyar. Çünkü kuralların değişmezliği vardır. Davranışta bu kurallar doğrultusunda doğru ve yanlıştır. Daha büyük çocuklar ise işbirliğine dayalı ahlak anlayışına göre hareket eder. Burada ortam ve şartlara göre kurallar fikir birliğine göre belirlenir. Artık mutlak doğru veya yanlış olmadığını anlamışlardır.

Ahlaki muhakeme şaması farklı bakış açılarına sahip insanların sosyal çatışmaları nasıl çözümleneceğine dair karar aşamasını belirler. Başkalarının bakış açılarına göre olayları değerlendirme çocuğun ben merkezlikten uzaklaşıp daha hızlı sosyalleşmesini sağlar. Çocuklara yapılan değerlendirmelerin analizleri sonucu ahlak gelişimi 2 dönemi belirlemiştir

1- Dışa Bağlı Dönem: Ahlak gelişiminde 10 yaşına kadar olan dönemdir. Çocuk kuralların değişmezliğine inanmaktadır, kurallara uymayanların otomatik olarak cezalandırılması gerektiğini düşünür. Kayıtsız şartsız otoriteye uyma söz konusudur. Bu dönemde çocuğa ebeveyni ve diğer yetişkinler tarafından ne yapması gerektiği söylenir. Kurallara uyulmamasının doğal sonucunun cezalandırılmak olduğuna inanır. Yargı, sadece sınırlı olarak gözlenen gerçeklere dayanır ve kural ihlalinde ceza otomatik olarak verilmelidir. Davranışın gerisindeki nedenler dikkate alınmaz. Böyle bir mantık çocukların, kuralların kesin ve değişmez olduğuna inanmalarına neden olur-

2- Özerk Dönem: 11yaş ve üzerinde çocukların yaptıkları görelilik kazanmaya başlar. İçindeki koşulları dikkate alarak değerlendirme yapan çocukların değer 'yargılan esneklik gösterir. Bu döneme geçen çocuklar başkalarından çok kendi yaptıklarını değerlendirmeye uygun davranır. Bir davranışın iyi ya da kötü olduğuna karar verirken davranışın altında yatan niyet önemlidir.

Sonuç olarak Piaget, ahlaki gelişimle bilişsel gelişim arasında bir paralellik kurmuş, soyut işlemler dönemine ilerledikçe, çocukların dışa bağlı dönemden özerk döneme doğru geçtikleri ifade etmiştir. Piaget, özerk döneme geçişte kesin bir yaş vermemiş ancak ilköğretim 5. sınıfa doğru çocukların ahlaki değerlendirmelerinde özerk dönemin özettikleri çıkmaya başlamıştır.

Lickona yaptığı araştırmada 6-12 yaşlarındaki çocukların ahlaki düşüncelerinde farklılıklar olduğunu söylemiştir. Ancak bu fark 3, 4 ve 5. sınıflar arasında azalmıştır. Bu gruptaki öğrenciler içinde buldukları koşullara bağlı olarak kimi zaman dışa bağlı kimi zaman ise özerk düşünce özellikleriyle değerlendirme yaparlar.

Garnad ve arkadaşları, Ezop öykülerinden esinlenerek yaptıkları ve konuşulan hayvanların olduğu hikayeleri ilkokul öğrencilerine anlatmışlardır. Daha sonra ise hikaye ile ilgili sorular sormuşlardır. Analiz sonuçlarında ise cevapların birbirine benzedikleri bulunmuş ancak soyut işlemler dönemine geçmiş öğrencilerin ise hikayenin ana fikrine uygun cevaplar verdikleri gözlenmiştir.

KOHLBERG VE AHLAK GELİŞİMİ

Bireyin ahlak gelişiminin geçirdiği aşamaları ve bu aşamaların birbirleriyle ilişkilerini ve ahlak gelişimini belirleyen temel prensiplerini en geniş şekilde Kohlberg incelemiştir. 1950lerin sonundan itibaren araştırmaya başlayan Kohlberg, ömrünün yaklaşık 30 yılını bu çalışmalara adanmış dikkat çekici bir bilim adamıdır. Özellikle bireylerdeki ahlak gelişimini altı aşamada tanımladığı teorisinden bu yana kendisini destekleyen ve eleştiren pek çok araştırmaya konu olmuştur. Kohlberg'in ahlak gelişim kuramı, Piaget'in kuramının yeniden incelenmesi ve anlamlandırılmasıdır.

Kohlberg ahlaksal düşüncesinin gelişmesini gösteren altı aşamalı bir tablo oluşturmuştur. Bu tabloya göre birey, çocukluktaki en somut ve yüzeysel ahlak anlayışından, en somut ve derin ahlak anlayışına doğru ergenlik ve yetişkinlik evreleri yaşar. Kohlberg'e göre bu gelişim aşamaları evrenseldir

ve her aşama kendinden bir önceki aşama gerçekleşikten sonra kendini gösterir. Fakat her bireyde ahlaksal gelişim aşamalarının tümünün gerçekleşmesi beklenemez. Her birey, sosyal ve kültürel çevresine bağımlı olarak kendi koşulları içerisinde ahlak gelişmesini sürdürür. Bu nedenle bireyler arasında aşama farklılıkları gözlenebilir. Ve her birey altıncı aşamaya kadar çıkamayabilir. Kohlberg'in kendi araştırmalarında yetişkin bireylerin çoğu dördüncü aşamadır. Hatta dördüncü beşinci ve altıncı aşamaların birbirlerini izleyen aşamalar olmayıp alternatif aşamalar olabilecekleri kabul edilmiştir.

Kohlberg ahlak aşamalarını saptayabilmek için deneklere dokuz hikaye vermiş, her birinin ardından doğru ve yanlış davranışları nedenleriyle birlikte sormuştur. Çözümlemede önemli olan doğru yada yanlış yargılardan çok, bu yargıların dayandığı ahlaki düşünce tarzı ahlaki yargıdır. Kohlberg'e göre ahlak yargılarındaki tutarlılık, ancak ahlaksal düşüncesinin davranışa da yansması halinde mümkündür. Oysa ahlaki düşünce düzeyi her zaman, her koşulda davranışa paralel yansımayaabilir. Kohlberg'in ikilemlerle ilgili hikayelerini yapan bir kişi, aynı soruya farklı bir günde farklı bir cevap verebilir. Dolayısıyla aynı denek, farklı zamanlarda aynı araştırmayı yapan farklı araştırmacılar için farklı ahlak aşamalarında çıkabilmektedir.

Anacak bilindiği üzere, önemli olan farklı cevap vermesi değil, cevabın arkasında yatan ahlaksal sebeplerin birbiriyle ilişkili tutarlılığıdır. Bu durumu Kohlberg'in ünlü hikayelerinden olan "Heinz'in İkilemi" ile örnekleyebiliriz. Avrupa'da bir kadın yakalandığı özel bir kanser türünden dolayı ölüme çok yaklaşmıştır. Doktorlar, şehirdeki bir eczanenin yeni keşfettiği radium bileşimli bir ilacın yarılı olabileceğini, kadının kocası Heinz'e bildirirler. İlaç çok pahalıdır ve bir dozu için yaklaşık 200 dolara mal olmaktadır. Fakat eczacı ilacın bir dozu için yaklaşık 2000 dolar istemektedir.

Heinz bütün gayretleriyle 1000 dolar toplayabilmiştir. Heinz eczacıya karısının çok hasta olduğunu ve paranın kalan yarısını da sonra vereceğini söyler. Eczacı Heinz'in teklifini kabul etmez ve ilaç için paranın tamamını ister. Şimdi Heinz ilacı çalmalıdır? Niçin? Kohlberg 'in üç gelişim düzeyi ve bu düzeyle ilgili evreler şöyle özetlenir.

1- Gelenek Öncesi Düzey:

Bu düzeyin temel özelliği körü körüne bağlılık karşılıklı sorunlarda bireysel çıkarılara dayalı ilişkidir. "Kuvvetli olan kazanır" düşüncesi temel felsefesidir. Bu düzeyde kişi iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kültürel kural ve değerlere açıktır. Ancak bunları, ceza ödül gibi fiziksel sonuçlarına göre ya da bu kuralları ortaya koyan kimselerin fizik gücüne göre değerlendirir Bu düzeyi anlamak için iki alt evresini incelemek yararlı olacaktır.

1. 1- Birinci Evre: Ceza ve İtaat eğilimi

Kurallara ve otoriteye körü körüne bağlılıktır. Kurallar nasıl gerektiriyorsa, otorite nasıl istiyorsa ona uymak gerekir. Uygun davranılmadığı zaman yanlış davranılmıştır ve karşılığı cezadır. Dolayısıyla

otoriteye ve kurallara boyun eğmenin temel nedenlerinden biri cezadan kaçınmaktır. Özellikle insanlara ve eşyalara maddi zarardan kaçınılır. İnsan yada eşyaya zarar verilmişse ceza zararın doğal sonucu olarak değerlendirilir. Genel olarak olayın dış görünüşüne ve meydana gelen zararın büyüklüğüne bakarak karar verilir. Olayın gerisindeki neden önemli değildir. Örneğin bir çocuk annesine yardım ederken on tane tabağı kazara düşürüp kırmıştır. Diğeri ise annesi görmeden şeker alırken bir tek şekerliğı düşürüp kırmıştır. Bu dönemdeki çocuklara hangi çocuğun daha suçlu olduğu sorulduğunda on tane tabak kıran çocuğun daha suçlu olduğunu belirtmişlerdir

Bu durumlar ben merkezci açıdan değerlendirilir. Başkalarının ilgisini, tercih ve düşüncelerini dikkate almaz. Diğeri insanların tercih ve düşüncelerinin farklı olabileceğini düşünmez. “Ben sütü seviyorsam herkes sütü sever” yargısı durumu özetler. Olaylar psikolojik açıdan değil, fiziki sonuçlarına göre değerlendirilir.

1. 2- İkinci Evre: Bireysellik, Karşılıklı Çıkara Dayanan Alışveriş .

Bu dönemde doğru olan şey, diğeri insanların ihtiyaçlarını da dikkate alan, somut ve adil karşılıklı alış-veriştir. Bu evredeki kişi “ne kadar alırsam o kadar veririm” şeklinde bir yargıya sahiptirler. Diğeri yandan kurallara, kurallar kişinin ihtiyacını karşıladığı sürece uyarlar. Bu evredeki kişinin düşüncesine göre kişi kendi çıkarları ve ihtiyaçları neyi gerektiriyorsa o şekilde davranması gerekir. Bu hak diğeri insanlar için de geçerlidir.

Diğeri insanlarla ilişkilerimizde bu karşılıklı çıkarlarla gözetmemiz gerekir. Alışverişin adil olması gerekir. Birisi diğeriinde fazla veriyorsa yada alıyorsa bu yanlış bir durumdur. Pragmatik alış-veriş kavramı sevgi, bağlılık ve adalet kavramı yerine geçerlidir. Çocuk, ödüllendirilen davranışları yapar, cezalandırılanlardan çekinir. “Polis beni koruduğu sürece, belediye suyumun sağladığı sürece vergimi vermem gerekir. devlet bana bir şey vermiyorsa ben neden ona bir şey vereyim” temel yargılarından birisi olarak gözlenir.

2- Geleneksel Düzey

Bu düzeyde aile, grup yada ulusun beklentisi kendi başına değer taşır. Buradaki tutum sadece sosyal düzen ve beklentilere uymak değil, aynı zamanda onlara gösterilen sadakatte önemlidir. Bu düzeyin iki alt devresi vardır.

2. 1- Üçüncü Evre: Kişiler Arası Uyum Eğilimi

Doğru, iyi insan olmaktır. Doğru diğeri insanların duygularıyla ilgilenmek, onların beklentilerine cevap vermek ve kurallar doğrultusunda davranmaktır. Doğru davranmanın “iyi olmanın” nedeni, çevresinin, kendisi için önemli olan kişilerin onayını almaktır. Yaygın davranış normlarına uyma ön plandadır. Davranış niyete göre değerlendirilir. ‘iyi niyetli olmak’ önem kazanır. Güven, sadakat, saygı, karşılıklı ilişkilerin devamlılığı ve minnettarlık önemlidir.

Kurallara bağlılık ve iyi adam olma altın kuraldır. Diğer insanlarla ilişkilerde kendini diğer insanların yerine koyarak onların beklentilerine uygun davranmak ve kurallara uymak altın kuraldır. İyi bir vatandaş vergi ödemelidir. İyi bir çocuk, annesinin babasının koyduğu kurallara uyar ve onların istediği gibi davranır.

2. 2- Dördüncü Evre: Kanun ve Düzen Eğilimi

Doğru, bireyin temel ihtiyacı, toplumsal düzeni korumak, toplumun ve gurubun refahı doğrultusunda davranmaktır. Doğru, toplumsal sözleşme sonucu kabul edilmiş görevler doğrultusunda davranmaktır. Kanunlar, sosyal düzenin sürekliliğini sağladığı, bireylerin sosyal çıkarlarıyla çelişmediği sürece korunur. Doğru, bireyin topluma, bireylere, kurumlara katkıda bulunmaktır. Kurallara uymanın nedeni, toplumsal sistemin-düzenin- korunmasıdır. “Ya herkes aynı şeyi yaparsa” kaygısı toplumsal düzenin bozulması korkusunu yansıtır. “Herkes vergisini vermezse ne olur? Kimse askere gitmezse ne olur?” gibi düşünceler davranışın temelini oluşturur. Birçok yetişkin muhtemelen bu dönemde kalır.

3- Gelenek Ötesi Düzey

Bireyin, başkaları ve otoriteden bağımsız olarak izlemek istediği ahlak ilkelerini seçtiği ve kendine özgü değerler sistemini örgütlediği düzeydir. İlk düzeyde otorite kişinin tamamen dışındadır. İkinci düzeyde kişi otoriteyi içselleştirmiştir, ancak sorgulamaz. Bu üçüncü düzeyde ise kişisel otorite oluşur. Ahlak gelişiminin beşinci ve altıncı aşaması bu düzeyin kapsamındadır.

3. 1- Beşinci Evre: Sosyal Sözleşme Eğilimi

Bireysel farklılıklar gözetilir ve doğal karşılanır. Her birey kendi tercihini yapma hakkına sahiptir. Doğru, toplumun temel hak ve değerlerini, temel hukuk kurallarını grubun kanunlarıyla çelişse bile korumaktır. Doğru, insanın farklı düşünce ve değerleri taşıyabileceklerini bilerek bu görece değerleri korumaktır. Yaşama, özgürlük gibi temel hak ve özgürlüklerini çoğunluğun görüşüne ters düşse bile korumaktır. Bu düzeydeki ahlak gelişimine göre çoğunluk anlaşarak, azınlıkta kalanların temel haklarına zarar verecek kanunlar yapamazlar. Bunun için yasalar kılı kırk yarararak hazırlanmıştır. Bu ahlaki gelişim düzeyinde yetişkinlerin ancak %25 olmaktadır.

Bu dönemdeki ahlak gelişimine ulaşmış bir kişi, toplumun üstünde bir bakış açısına sahiptir. toplumsal anlaşmanın sonucu, belirlenen kanunlara akılcı bir yaklaşımla saygı duyulur. Ancak evrensel ahlaki bakış açısı ile hukuki bakış arasındaki çelişkiler çözümlenemez. Örneğin hiçbir yasa bir insanın ölümüne sebebi olabilecek bir davranışı meşru göstermez. Ancak kendisini öldürmeye gelen birini öldüren birini cezalandıramaz. çünkü bu durumda insan yasalara karşı gelmekle kendi yaşamını kurtarma arasında bir seçim yapmak durumunda bulunmaktadır. Böyle bir durumda kendi yaşamının devam etmesi her şeyin üzerinde olmalıdır.

3. 2- Altıncı Evre: Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi

Kohlberg'in ahlaki gelişime ilişkin düşüncelerinden en çok tartışılan evredir. Bu düzeyin kurumsal olduğunu ileri sürenler vardır. Kohlberg, önceleri bu düzeyin çok az insanda gözlemlendiğini (örneğin Hz. Muhammet) öne sürmüştür. 1970'te kuramında yeni bir düzenleme yaparak gelişim düzeylerini üç, evreleri de azaltarak beş olarak belirlemiştir.

Kohlberg'e göre bu evreye ulaşmış kişi, evrensel ahlaki prensipleri kendine rehber edinmiştir. Yazılmış kural ve yasalardan bağımsızdır. Bunun anlamı "birey hali hazırdaki tüm yasalara karşıdır" demek değildir. Aksine kanunlar evrensel prensiplere uygun olduğu için desteklenir. Kanunların bu prensiplerle çelişmesi halinde bu prensiplerin korunması gerekmektedir. Çünkü prensipler insan haklarına, insan onuruna saygılı davranmayı gerektirir.

Evrensel ahlaki prensipler sadece bir grubun geliştirdiği yada düzenlediği prensipler değildir. Tüm insanların eşitliğini temel felsefe olarak benimseyen yaşama haklarını, eğitim görme hakkı, özgür tercihte bulunma, düşünme ve açıklama hakkından kimse yoksun bırakılmamalıdır. Halihazırdaki yasalar bu prensiplerle çeliştiği zaman birey kendi vicdanına uygun davranışta bulunur. Dolayısıyla kendi ilkelerine aykırı durumlarda yasalara karşı çıkmaktan kaçınmaz.

Kohlberg'in yapmış olduğu bu evreler "evre" anlayışına uygun olarak hiyerarşik bir yapı gösterir. Yani birey bir evreden sonraki evreye geçer. İnsanların büyük çoğunluğu üçüncü ve dördüncü evrededir. Beşinci ve altıncı evreye geçebilen insanların sayısı çok azdır. Hatta altıncı evreye ulaşabilen çok az insan vardır.

<u>Ahlak gelişimi düzeyleri</u>	<u>Ahlak gelişimi aşamaları</u>
I-Gelenek Öncesi Düzey <ul style="list-style-type: none"> • Kurallar başkaları tarafından düzenlenir • Etkinliğin fiziksel sonuçlarına göre kötü yada iyi belirlenir • Bireyin kendi gereksinimleri ön plandadır.	1. Ceza ve itaat eğilimi <ul style="list-style-type: none"> • Çocuk otoriteye uyar ve cezadan kaçır • İyi yada kötü etkinliğin fiziksel sonuçlarını belirler 2. Bireysellik, karşılıklı çıkar karşılıklı alışveriş <ul style="list-style-type: none"> • Her ne olursa olsun bireyin kendi çıkarları önemlidir. Bazen diğerlerinin ihtiyaçlarını da dikkate alır. Ancak ne kadar alırsa o kadar verir.
II-Geleneksel Düzey <ul style="list-style-type: none"> • Aile, grup ve ulusun beklentileri, yakın ve açık	3-Kişiler arası uyum <ul style="list-style-type: none"> • İyi bir davranış, başkalarına yardım etmek ve

<p>sorunları düşünmeksizin önemlidir</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bireyin ihtiyaçları grubunkilere göre ikinci plandadır • Kanunlara uyma ve sosyal düzeni koruma önemlidir	<p>başkalarını mutlu etmektir</p> <p>4-Kanun ve düzen eğilimi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kanunlara ve sosyal düzene uymak önemli • Doğru davranış, bireyin sosyal düzen ve otoriteye uygun olarak görevini yerine getirmesidir
<p>III-Gelenek Sonrası Düzey</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bireyin kendine özgü ahlak ilkelerini seçtiği ve değerler sistemini örgütlediği düzeydir	<p>5-Sosyal sözleşme eğilimi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kanunlar toplumun iyiliği için değiştirilebilir • Değerler ve kanunlar eleştirici bir şekilde yer alır <p>6-Evrensel ahlak ilkeleri eğilimi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Birey kendine özgü ahlak ilkelerini örgütler • Bu ilkeler genellikle eşit adalet insan haklarına dayalıdır • "Adalet kanunun üstündedir"

Kohlberg'in ahlaki gelişim düzeyleri

Yukarıdaki hikaye için(Heinz ikilemi) çeşitli devrelerdeki ahlaki düşünce tarzları için Kohlberg'den alınan örnekleri incelersek:

. Düzey 1. Devre cevapları: (Güdülenmeler ve gereksinme sonuçları göz önüne alınmaksızın, davranış fiziksel zararla ölçülür.)

Evet- İlacı çalmalı. İlacı çalmak aslında kötü bir şey değil. İlaç için baştan para vermeyi denedi, zaten aslında çaldığı ilaç 2, 000 dolarlık değil. 200 dolarlık.

Hayır- İlacı çalmamalı. Büyük bir suç. İzin almadı, zorla eczaneye girdi. Çok pahalı bir ilacı çalıp eczaneye de kapıyı vs. kırıp girerek çok zarara yol açtı.

II. Düzey/3. devre cevapları: (Davranış güdüye ve davranışı yapan kişiye göre değerlendiriliyor. Bir davranış eğer <iyi>, özgecil bir güdüye dayanıyor ya da böyle bir kişi tarafından yapılıyorsa, iyidir, bunun tersi ise kötüdür.)

Evet- İlacı çalmalı. İyi bir kocanın yapması doğal olan bir şeyi yaptı. Karısını sevdiği için yaptığı bir şeyden dolayı onu suçlayamazsınız. Eğer karısını kurtaracak kadar sevmeseydi o zaman suçlanırdı.

Hayır- Çalmamalı. Karısı ölürse, Heinz suçlanamaz. Yasal yollarla yapabileceği her şeyi karısını sevmediği ya da kalpsiz olduğu için yapmamış değil. Bencil ve kalpsiz olan eczacıdır.

III. Düzey/6. devre cevapları: (İyi niyet, bir davranışı doğru ya da yanlış yapmaz. Ancak bir davranış, kişisel olarak seçilmiş ilkelere dayanıyorsa yanlış olamaz. Kurallara uymamak aslında doğru bir davranış olabilir, fakat bu sadece kuraldan sapma ile bir ahlak ilkesine kesinlikle ters düşme arasındaki bir tercih durumunda söz konusudur. Ahlak ilkelerinin de yasal kurallar kadar, hatta daha fazla önemi olduğuna inanılır).

Evet- Bu durum Heinz'ı çalmakla karısını ölüme terketmek arasında bir tercihe zorlamaktadır. Bir tercih yapılması zorunlu olduğu zaman çalmak ahlaken doğrudur. İnsan hayatını koruma ve ona saygı gösterme ilkesine dayanarak hareket etmesi gerekir.

Hayır- Heinz, karısı kadar ilaca ihtiyaç duyan başka insanlarda olup olmadığı konusunda bir karar verme durumundadır. Heinz karısına karşı duyduğu kendi hislerine göre değil, söz konusu olabilecek bütün insanların hayatının değerini göz önüne alarak hareket etmelidir.

Bu cevap örneklerinden de görüldüğü gibi, Kohlberg'in kullandığı ahlak problemleri kesin doğru ya da yanlış davranışı kolayca saptamaya uygun değildir. Burada dikkat edilen, doğru ya da yanlış yargısına ulaşmak için gereken usavuruştur. Kişinin hangi ahlak devresinde bulunduğunu bu usavuruş gösterir.

Kohlberg'in Kuramının Sınırlılıkları ve Farklı Görüşler

Kohlberg, ahlak gelişimi aşamalarını aşağı yukarı aynı yaştaki bireylerde aynı sırayı izlediğini. ABD, Meksika, Tayvan, Türkiye'de ortaya koymuştur. Bir çok araştırma erkeklerle yürütülmekle birlikte kadınlarla yapılan bazı araştırmalarda benzer bulgular bulunmuştur. Ancak Kohlberg, bulguları tüm insanlara genellemiştir

Kohlberg kuramının en önemli sınırlılığı, gerçek davranışı gözlemekten çok usa vurma ile ilgilenmezsi olmuştur. Bazen insanların söyledikleri ile yaptıkları farklılık göstermektedir. Ayrıca farklı dönemlerde bulunan bir çok insan benzer şekilde davranabilmekte ve ayrıca aynı dönemde bulunan birçok insan farklı davranabilmektedir.

"Ahlaksal düşüncenin gelişim düzeyi ile, bireyin ahlaksal davranışı arasında bir ilişki var mıdır?" sorusu psikologları sürekli ilgilendirmiştir Bu konuda yapılan araştırmalar kesin bir sonuca ulaşamamış ve genellemeler yapılamamıştır. Varılan en belirgin sonuç şudur Ahlaksal düşünce bireyin ahlaksal davranışını belirleyen değişkenlerden biridir. Ahlaksal davranışı, yasaklanan davranışın çekicilik

derecesi, bireyin içinde bulunduğu grubun baskısı, yakalanma ihtimalinin düşük ya da yüksek olması gibi başka faktörler de etkiler. Her bireye göre değişkenlerin değen farklı olabileceğinden bu konuda herkes için bir genelleme yapmak zordur.

Kohlberg'in kuramı, bazı öznel ya da kültürel değer yargıları içermekle suçlanmıştır. Örneğin, ilkeye dayanan ahlâkın yasaya dayanan ahlâktan yüksek olduğu fikri kendi içinde bir değer hükmü olarak nitelendirilmiştir.

Bir başka sorun, kişisel ahlâk düzeyi ile toplumsal ahlâk düzeyi her zaman uyuşmamasıdır. Örneğin, 6. aşamadaki bir kişi, zor bir ahlak sorunuyla karşılaştığı zaman evrensel ve mantıken tutarlı ideal ahlâk ilkelerine göre davranacaktır. Bu ilkeler yasalara ters düşecek olursa, o kimse yasalara da ters düşecektir. Ancak bu kimse, aynı zamanda yasaların toplum yararı için genel görüş birliği ve anlaşma sonucunda yapıldığının da bilincindedir. Burada sorun, bu aşamadaki bir kimsenin 4. aşamadaki bir toplumda nasıl yaşayabileceğidir.

Diğer bir sorun, ilke çatışması sorunudur. Örneğin çocukluğundan ben kan davasının boynunun borcu olduğunu öğrenen bir kimse için, hasım aileden birin öldürmek çok önemli ve günlük yaşamın bir parçası haline gelmiş bir ilkedir. Yaşamı boyunca eğitim ve toplumdan edindiği yasalara uyma, adam öldürmeme gibi ilkeler kan davasıyla ters düşmektedir. Hangisi kazanacaktır? Hangisi daha üstün bir ilkedir?

Kohlberg'in çalışmasına ilişkin çokça yöneltilen başka bir eleştiri ise cinsiyet ayrımının yapılmamasıdır. Örneğin kadınlar ahlaksal sebeplerini açıklarken genelde "şefkat-sevgi" ve "özel ilişkilerine" gönderme yaparlar. Bu kavramlar, ahlaksal gelişimde ikinci seviyede, üçüncü aşama olarak yer almaktadır. Öte yandan, erkekler, gerekçelendirmelerini "adalet ve eşitlik" kavramlarını kullanarak yapmaktadırlar. Bu kavramlar, üçüncü seviyede olup, beş ve altıncı aşamada yer alabilmektedir.

Türkiye'de Bireylerin Ahlak Gelişimi Aşamalarındaki Yerleri

Bu çakmada Kohlberg'in ahlâk gelişimi aşamalarını bir çerçeve (referans) ve onun hikâyelerinden birkaçını da araç olarak kullanarak, bizim kültürünüzde bireylerin bu ahlâk aşamalarındaki yerlerinin eğitim alanlarına göre anlamlı hır farklılaşma gösterip göstermediğini test etmeyi hedefledik. Kulandan hikâyeler anlaşma-otorite), yaşam-yasa, vicdan-ceza konulan arasındaki çatışmayı içeren hikayelerdir. Deneklere verilen hikâyelerin altında içerik analizi yapmamızı sağlayacak sorular vardır. Bu amaçla örneklemimiz, hukuk, ilahiyat ve işletme eğitimi alan öğrencilerden oluşturmaya karar verdik. Ve eğitim aldıkları alanda bu mesleğin Mermi taşıyabilmeleri adına dördüncü sınıf öğrencileri ile çalışmayı uygun bulduk.

Araştırmaya, Ankara Üniversitesi'nden 72 ilahiyat, 61 hukuk ve 49 işletme son sınıf öğrencisi katılmıştır. Toplam 182 öğrencinin 82'si kız, 99'u erkektir.

Her bir hikayenin ardından bireyin ahlâk yargılan hakkında fikir edinmemizi sağlayacak çoğu iki şıklı olan 10-11 soru sorulmuştur. Hikayeler ve sorular büyük ölçüde Kohlberg'in çalışmasına dayanmaktadır. Deneklere sorulan sorular açık uçludur. Formlar değerlendirmeye alındığında içerik analizine tabi tutularak, rastlanılan ifadeler, bu ifadeleri kaç kışının, kaç kez tekrarladığı, ifadelerin yer alabileceği aşama tek tek kaydedilmiş, her bir hikaye ve incelenen her grup için hangi ahlâk aşamasının söz konusu olduğunun yorumlanabilmesi için ağırlıklandırmalar dikkate alınarak hesaplama yapılmıştır. Sonuçta bu farklı eğitim alanlarını oluşturan grupların her bir hikayedeki ikilemde nerede ve hangi aşamada olduktan hakkında bir izlenim elde edilmeye çalışılmıştır.

İlk hikaye anlaşma-otorite ikilemi üzerinde durmaktadır

"Ondört yaşındaki Joe yaz kampına gitmeyi çok arzulamaktadır. Joe'nün babası, parasını kendi çalışarak biriktirmesi koşulu ile yaz kampına gidebileceğine dair söz vermiştir. Joe sabahları gazete dağıtmaya başlamış, yaz kampı için gerekli parayı ve hatta biraz fazlasını biriktirebilmiştir. Ancak yaz kampının başlamasına çok kısa bir süre kala Joe'nun babası fikrini değiştirir. Arkadaşları özel bir balık avına gideceklerdir ve Joe'nun babasının parası gezi için yeterli değildir. Sonuç olarak, Joe'nun çalışarak biriktirdiği parayı kendisine 'vermesini söylemiştir. Joe kampa gitmekten vazgeçmek istememektedir ve babasına parayı vermeyi reddetmeyi düşünmektedir."

Toplam 182 formun içerik analizi sonucu 1792 ifade kodlanarak, 58 temel ifade saptanmış, bu ifadelerin 28'i "verilen sözün tutulması ve hak", 9'u "babanın ilişkideki rolü", 8'i çocuğun ilişkideki rolü", 4'u "otorite", 4'ü "birey olmak", 3'ü "aile" ve 7 sı "anlaşma" kavramları çerçevesinde gruplanmıştır.

Yöneltilen 11 soru ile elde edilmiş olan bu 58 ifade, Kohlberg'in ahlâk aşamaları açısından tek tek değerlendirilmiş, her bir ifadenin işletme, hukuk ve ilahiyat öğrencileri tarafından kaç kez tekrarlandığı saptanmıştır. Her uç öğrenci grubu için hikayedeki ortalama aşamalarını belirleyen analizin yapılması sonucu, işletme bölümü öğrencileri 4. 09, hukuk öğrencileri 4. 16, ilahiyat öğrencileri 4. 01 değerlerinde bulunmuştur.

Kohlberg'in 4. aşaması geleneksel düzeyde kanun ve düzen eğilimi olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda birbirlerinden anlamlı farklılık göstermedikleri belirlenen üç öğrenci grubunun da "görevini doğru yapmanın önemi üzerinde durdukları saptanmıştır.

İkinci hikayemiz yaşam-yasa ikilemini taşımaktadır.

Avrupa'da bir kadın, ender görülen bir kamer türünden ölüm döşeginde yatmaktadır doktorlar hastanın ümidi olabilecek bir ilaç olduğunu düşünmektedirler. Bu, aynı kasabada bir eczacı tarafından bulunan özel bir ilaçtır. İlacın yapımı çok pahalıdır Ancak eczacı ilacı maiyetinin 10 katına satmaktadır İlaç için gerekli olan radyuma 400 dolar verip, ilacın küçük bir dozajı için 4000 dolar istemektedir. Hasta

kadının eşi Heinz, tanıdığı herkesten borç para istemiş, gerekli bütün resmi mercilere başvurmuş, ilacın yarısını karşılayabilecek 2000 doları ancak bulabilmiştir.

Heinz eczacıya gidip, eşinin ölmek üzere olduğunu, ilacı mümkünse ucuza verip veremeyeceğini, eğer veremezse, paranın geri kalanını daha sonra ödeyip ödeyemeyeceğini sorar?. Ancak eczacı, "Hayır, bu ilacı ben buldum ve bundan bir servet yapmaya niyetliyim" der ve Heinz'i reddeder. Bütün resmi mercilere zaten başvurmuş olan Heinz çaresizlik içinde, eczaneye gece yarısı grip, ilacı karısı için çalmayı düşünmektedir.

182 formda 10 soru itibariyle 1634 ifade kodlanarak 47 temel ifade saptanmış, bunların 15'i "çalma eylemi", 10'u "yabancı birinin hayatı", 7'si "sevdiğinin hayatı", 6'a "evcil hayvanın yaşam hakkı", 6'sı "yasa", 3'ü "yaşam hakkı olarak gruplanmıştır. Birinci hikayede uygulanan analiz yöntemi takip edilerek, işletme, hukuk ve ilahiyat öğrencilerinin buldukları aşamalar sırasıyla, 4. 01, 3. 94 ve 3. 86 olarak hesaplanmıştır.

Her üç gruptaki öğrencilerin de 4. asamaya yakın olduğu ve 3. aşamanın izlerini taşıdıkları görülmektedir. 3. asama "kişiler arası uyum, 4 aşama "kanun ve düzen eğilimi"dir. Her iki aşama da geleneksel düzey altında incelenmektedir. Üçüncü hikaye vicdan-ceza ikilemini yansıtmaktadır

Heinz eczaneye gece yarısı girer. İlacı çapar ve karısına götürür. Ertesi gün gazetelerde soyguna ilişkin haberler çıkar. Polis memuru olan ve Heinz'i tanıyan Brown gazetelerde çıkan soygunla ilgili haberleri okur. Heinz'ı gece yarısı dükkândan hızla uzaklaştırırken görmüştür ve ilacı çalan Heinz'ı ihbar edip etmemekle ilgili tereddüt etmektedir.

1608 ifade kodlanarak, 43 temel ifade saptanmış, 24'ü "ihbar etme kararının gerekçelerini", 19'u "ihbar etmeme kararım gerekçelerini" şeklinde gruplanmıştır. . Analiz sonucu işletme öğrencileri 3. 73, hukuk öğrencileri 4. 05 ve ilahiyat öğrencileri 3. 30 asama ortalaması göstermişlerdir.

İlk iki hikayede gruplar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemesine rağmen burada dikkate değer bir farklılaşma gözlenmiştir. Örneğin ilahiyat öğrencileri 3. aşamada "iyi çocuk eğilimi"nde çıkmışlardır. İyi niyeti olmak ve başkalarını memnun etmek, beklentilerini karşılamak başlı başına değerlidir. Hukuk öğrencileri için ise, 4. aşama yanı "kanun ve düzen eğilimi" söz konusudur. Yerleşmiş kuralları ve sosyal düzeni korumak, görevini doğru yapmak önemlidir.

Kohlberg ve Piaget'nin Ahlak Gelişimi üzerine görüşlerin karşılaştırılması

Kohlberg'in ahlak gelişimi olan kuramsal açıklamalarına ilişkin yapılan araştırmalar, ahlak gelişimin bireyin içinde bulunduğu gelişimsel düzey tarafından etkilendiğini göstermektedir. Kültürler arası yapılan çeşitli araştırmalar takvim yaşı ilerledikçe birinci ve ikinci dönemde bulunan bireylerin sayısının azaldığı buna karşılık dördüncü beşinci altıncı dönemde bulunanların sayısında artış olduğu

gözlemlenmektedir. Bu durum bireysel gelişimle ahlak gelişimi arasında doğru bir orantı bulunduğunu ortaya çıkar.

Kohlberg'in gelişim öncesi düzeyi Piaget'in işlem öncesi düzeyine denk gelmektedir. İşlem Öncesinde hakim olan düşünce ben merkezci düşüncedir. Buna bağlı olarak çocuğun kendi istek ve gereksinimlerini ön planda tutması doğal görülmektedir. Geleneksel öncesi düzeyde çocukların görüşlerinde bir otorite durumu olmadığında kendi isteklerine göre davranabilirler. Piaget'in özerk dönem için de belirttiği özellikler de Kohlberg'in gelenek üstü düzeyine uygunluk gösterir.

Geleneksel düzeye has olan başka kişilerin istek ve gereksinimlerinin farkında olup onların bakış açılarından da olayları irdeleyebilme becerisi ben merkezli düşünceden kurtulmayı gerektirmektedir. Karar verirken farklı açılardan düşünüp, değerlendirmeler yapabilmek en azından somut düşünce biçiminin yerleşmiş olması gerekmektedir.

Gelenek sonrası düzeyde soyut, evrensel ilkelerin kavranması düşünce ve davranış sistemine dahil edilmesi gerekir. Bunun olması içinde bilişsel gelişimin soyut işlemler dönemine ulaşmış olması gerekir. Her iki kuramın da çocukların ahlaki gelişim basamaklarını sıra ile geçtikleri ve bu basamaklardan herhangi birisinin atlanması mümkün olmadığını düşünürler. Her ikisi de olgunlaşmanın dışında çevresel yaşantıların da ahlak gelişimi üzerinde etkili olduğunu açıklamıştır.

Ahlak gelişimine ilişkin görüşler ele alındığında Piaget ve Kohlberg'in yaklaşımları arsında benzerlikler dikkati çekmektedir. Her iki kuramcıda ahlaki gelişim aşamalarından sırayla geçtikleri ve aşamalardan herhangi birisinin atlanmasının mümkün olmadığını düşünülmektedir.

Piagetin ahlak gelişimine yönelik sınıflandırılması ile Kohlberg'in sınıflandırılması karşılaştırıldığında Piagetin "dışa bağlı " dönemi, Kohlberg'in "gelenek öncesi" ve "geleneksel" ahlak gelişimi düzeyine karşı gelmektedir. Piaget'in "özerk" dönem için belirttiği özellikler Kohlberg'in "gelenek sonrası" düzeyine uygunluk göstermektedir.

Piaget:Bilişsel Gelişim	Kohlberg:Ahlak Gelişimi
Duyusal-motor Dönem (0-2 yaş)	_____
İşlem öncesi dönem (2-7 yaş)	Gelenek öncesi düzey (3-9 yaş)
Somut işlemler dönemi (7-12 yaş)	Geleneksel düzey (9-14 yaş)
Soyut işlemler dönemi(11 yaş üstü)	Gelenek sonrası düzey (14 yaş üstü)

GİLLİGAN'IN AHLAK GELİŞİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Corol Gilligan büyük ölçüde ahlak gelişimi üzerinde çalışan psikologdur. Kohlberg'in ahlak gelişimi aşamalarını kesin ve evrensel olmadığını savunmaktadır. Gilligan, Kohlberg'in orijinal örneklerinde kadınlara kapsamadığı halde kadınlarla ilgili genellemeler yaptığına dikkati çekmiştir.

Kohlberg'e göre kadınlar üçüncü aşamadan sonra erkeklerden daha düşük düzeyde bir aşamada bulunma eğilimindedir.

Gilligan kızların herhangi bir yetersizlik nedeniyle düşük bir düzeyde bulunmadıklarını ancak üçüncü düzeyden sonra toplumun beklentilerine ilişkin cinsiyet farklılıklarının açık hale geldiğini cinsiyet farklılıklarının açık hale geldiğini belirtmektedir. Üçüncü aşamanın ahlak gelişim özelliği olan, başkalarına iyilik ve yardım etme, başkalarını hoşnut etme ve benzeri özellikler, çoğu toplumda kızlardan beklenen özelliklerdir. Gilligan'a göre kızlar bu beklentiyi karşılama ve onay görme çabası içinde olduklarından ahlak gelişimi bakımında bu dönemi aşamamış gibi görülmektedirler. Sassen, Haon ve arkadaşları da Gilligan'ın görüşünü desteklemektedir.

Gilligan, ergenin genç yetişkin olgunluğa eriştiğinde, hem kızlar hem de erkekler, Kohlberg'in gelenek sonrası dönem olarak düşündüğü ahlak gelişimini daha ötesinde olgun olarak görevlerini yerine getirebileceklerine inanmaktadır. Gilligan'a göre ahlak gelişiminde önemli olan şey Kohlberg'in belirttiği gibi bir sonraki gelişim düzeyine ulaşmak değil "ahlak sevgisini" kazanmaktır.

.....